

KOMISIJA NA EROPSKATA ZAEDNICA

Briseľ, 10.01.2003
COM(2002) 779 finalno

KOMINIKE OD KOMISIJATA

**Efikasno investiranje vo obrazovanie i obuka:
imperativ za Evropa**

1. REZIME

Vo ova Kominike izlo`eno e glediteto na Komisijata, za investicionata paradigma vo obrazovaniето i obukata vo pro{irenata EU vo ramkite ha ambizioznata strate{ka cel postavena od Evropskiot sovet vo Lisabon vo mart 2000. Vo imeto na taa cel, ministrite odgovorni za obrazovanie vo februaru 2002 ja usvojija *Detalnata programa za rabota na celite na sistemite za obrazovanie i obuka*, vkluitelno i celta 1.5: *Najefikasno iskoristuvawe na resursite*¹.

Kominiketo go razgleduva pra{aweto za investirawe vo obrazovanie i obuka od po{iroka perspektiva, obra{aj}i posebno vnanie na dimenziite na istra`uvawe i do`ivotno u~ewe i na evropskata strategija za vrabotuvawe. Po~nuva so razgleduvawe na *relevantnosta i pridonesot na obrazovaniето za osnovnite elementi na lisabonskata strategija*, kako na pr. za odr`liv rast, konkurentnost, istra`uvawe, razvoj i inovacii, otvorawe na pove}e i podobri rabotni mesta, socijalna inkluzija, kako i za aktivno gra|anstvo i regionalni politiki. Novata investiciska paradigma vo obrazovaniето i obukata }e se formira spored faktori kako {to se: novite barawa na op{testvoto bazirano na znaewe, globalizacijata, pro{iruvaweto na EU i nepovolnite demografski trendovi. Imajki gi prevedid ovie faktori, predizvikot koj treba da se zadovolni }e bide duri i pogolem otkolku {to be{e zamislano vo Lisabon. Mnogu regioni i nekolku zemji od sega{navata i idnata EU }e treba da prebrodat ogromni predizvici, za Evropa da mo`e da gi dostigne celite od Lisabon.

[to se odnesuva do op{toto nivo na investirawe, Evropa pati od nedovolni investicii vo ~ove~ki resursi. Od edna strana ne se gleda jasen nagoren trend vo *javnото* finansirawe, od druga postoji jasen deficit vo *privatnitate* fondovi vo klu~ni oblasti za ekonomijata bazirana na znaewe, obrazovaniето za vozrasni i kontinuiranata stru~na obuka. Mo`no e pro{iruvaweto na Evropa da gi zaostri, namesto da gi namali ovie nedostatoci. Imajki go ova prevedid, Kominiketo ja izrazuva zagri`enosta na Komisijata okolu mo`nosta za postigawe na "zna~itelno per kapita zgolemuvawe na investiciite vo ~ove~ki resursi" koe be{e pobarano vo Lisabon, i zaklu~uva deka }e bidat potrebni novi investicii vo obrazovaniето i obukata, vkluitelno (vo zavisnost od sostojbite vo sekoja zemja) i namenskite javni tro{oci i pogolemoto privatno tro{ewe koe gi nadopolnuva javnite fondovi.

[to se odnesuva do potrebatata postojnitate resursi da se tro{at poefikasno, dokumentot prvo se osvrvnuva na nivnata efikasno *alocirawe*, i gi postavuva investicionite prioriteti vo obrazovaniето i obukata koi proizleguvaat od 'Procesot na celite', no i od do`ivotnoto u~ewe i Evropskata strategija za vrabotuvawe. Potoa dokumentot identifikuva određen broj op{ti pokazатели na neefikasnost vo tro{ocite (visok procent na neuspeh, osipuvawe i golema stapka na nevrabotenost me|u diplomiranite, predolgo traewe na studiraweto, nizok postignat uspeh) i nivni mo`ni izvori, s# so cel da se potstreknat zemjite ~lenki da se pozanimavaat so ovie faktori i da gi izmerat nivnite zgolemeni??? izdatoci. Podvle~ena e i potrebatata za efikasen *menaxment* na resursi (preku obrazovna

¹ Detalna programa za rabota na celite na sistemite za obrazovanie i obuka vo Evropa, dokument na Sovetot 6365/02. Celta 1.5 ja odrazuva i potrebatata za 'obezbeduvawe soodvetni resursi' identifikuvana vo Kominiketo na Komisijata 'Ostvaruvawe na evropskiot prostor na do`ivotno u~ewe', 2001.

decentralizacija, partnerski priodi i podobro koordinirana akcija) i nezamenljivata uloga na nacionalnite i evropskite nivoa na postigawa.

Na krajot, Kominiketo naglasuva deka investicijata mo`e da bide potpolno efikasna edinstveno ako se daje vo evropski kontekst. Va`ni, ponekoga{ zadocneti reformi vo klu~ni oblasti, kako inovirawe na kurikulumot, obezbeduvawe kvalitet i priznavawe na kvalifikaciji, se osnovni uslovi za efikasno investirawe. Takvite reformi ne mo`at da go postignat svojot poln potencial ako se dizajnirani za ~isto nacionalen kontekst i go zapostavuvaat po{irokiot, nov evropski kontekst. Investitorite - bilo da e toa dr`ava, region, pretprijatie ili poedinec - koi ne ja sogleduvaat evropskata dimenzija pri re{enijata za investirawe vo obrazovaniето ili obukata }e si sozdadat neprijatnosti i }e ja namalat efikasnosta na svoje investicii.

Zaklu~okot naglasuva deka golemite o~ekuvawa od sistemite za obrazovanie i obuka postaveni od pretsedateli na dr`avi i vladi vo Lisabon se potpolno opravdani. Postignuvaweto na dogovorenite celi vo obrazovaniето i obukata e od osnovna va`nost za uspeh na celata Lisabonska strategija. Komisijata gi povikuvava zemjite ~lenki da go obezbedat nivoto na javni investicii koe go bara evropskiot socijalen model², da sozdadat partnerstva i da dadat potstrek za pove}e i za odr`livi investicii od strana na pretprijatija i poedinci, da gi fokusiraat fondovite na oblasti kade mo`e da se postigne najvisok kvalitet na rezultatite, i da zapo~nat reformi povrzani so kurikulumot, kvalitetot i priznavaweto, so cel maksimizirawe na nivnata efikasnost vo evropski kontekst.

2. **VOVED**

Obrazovaniето i obukata se od osnovno zna~ewe za postignuvawe na strate{kata cel koja pred zemjite ~lenki ja postavi Evropskiot Sovet vo Lisabon, a toa e tie Evropskata Unija da stane najkonkurentna i najdinami~na na-znaewe bazirana ekonomija (i op{testvo) vo celiot svet. Pretsedatelite na dr`avi i vladi, na redovnite proletni sostanoci na Evropskiot Sovet vo Lisabon 2000, Stokholm 2001 i Barselona 2002, ja potvrduvaa ulogata i va`nosta na obrazovaniето i obukata i gi postavija prioritetite za zaedni~ka akcija na evropsko nivo.

Za ovaa uloga da se ispolni, ne samo {to mora dovolno resursi da se investiraat vo sistemite za obrazovanie i obuka na sekoja zemja ~lenka, tuku tie treba da imaat strogi nameni i da se menaxiraat na najefikasen mo`en na~in. Noviot fokus, na evropsko nivo, na pra{awa od politikata na obrazovanie i obuka sozdava nov kontekst za razgleduvawe na pra{awa na investiciona efikasnost. Ova Kominike se bazira na ekonomski i obrazovni istra`uvawa kako i na direkten kontakt so subjekti zainteresirani za obrazovaniето i obukata. Negova namera e da go pretstavi glediteto na Komisijata i da predizvika debata za klu~ni investicioni pra{awa vo sega{navata i pro{irenata EU vo ramkite na implementacijata na Procesot na celite i Kominiketo za do`ivotno u~ewe - no i vo kontekst na Evropskata strategija za vrabotuvawe. Pokonkretno, negovite glavni nameri se:

² Lisbon European Council, Presidency Conclusions, paragraf 24.

- Da gi analizira implikaciiite na povikot na Evropskiot sovet od Lisabon za zna~itelno godi{no per kapita zgolemuwawe na investiciite vo ~ove~ki resursi vrz obrazovaniето i obukata³;
- Da gi razjasni novite dol`nosti i odgovornosti na zemjite ~lenki i zemjite aplikanti vo osiguruvaweto deka obrazovaniето i obukata }e ja odgiraat svojata uloga vo ostvaruvaweto na strate{kata cel postavena vo Lisabon;
- Da gi izdvoi glavnite komponenti i faktori za uspeh na edna nova paradigma za investirawe vo obrazovanie i obuka vo sega{nava i pro{irenata Evropska unija;
- Da gi pomaga zemjite ~lenki i zemjite aplikanti vo nivnite napori da razvivaat strategii za do`ivotno u~ewe i strukturni reformi vo svoje sistemi za obrazovanie i obuka i da gi pottiknuva da gi preispitaat nivoata i prioritete na nivnite investicii vo ~ove~ki resursi;
- Da podgotvi teren za zaedni~kiot izve{taj na Komisijata i Sovetot za proletniот sostanok na Evropskiот sovet vo 2004 po odnos na napredokot postignat vo nivnite zaedni~ki celi, osobeno celta 1.5.

3. ULOGATA NA OBRAZOVANIETO I OBUKATA VO POSTIGNUVAVETO NA LISABONSKATA STRATE[KKA CEL

3.1. Barawe za zna~itelno zgolemuwawe na investiciite vo ~ove~ki resursi

Vo mart 2000 vo Lisabon, Evropskiот sovet ja postavi pred EU ambicioznata strate{kka cel, do 2010 Unijata da stane "najkonkurentna i najdinami~na na-znaewe bazirana ekonomija vo celiot svet, sposobna za odr`liv ekonomski raste` so pove}e i podobri rabotni mesta i pogolema socijalna kohezija". Potvrduvajki deka Unijata stoi pred "kvantno pomestuvawe predizvikano od globalizacijata i ekonomijata rakovodena od znaewe", Evropskiот sovet naglasi deka }e ima potreba ne samo od "radikalna transformacija na evropskata ekonomija", tuku i od "predizvikuva~ka programa za modernizacijata na sistemite za socijalna gri`a i obrazovanie". Toj postavi i barawe za "op{to prerazgleduwawe na konkretnite celi na obrazovnite sistemi" i za "zna~itelno godi{no zgolemuwawe na per kapita investiciite vo ~ove~ki resursi". Sovetot uka`a deka

³ Lisbon European Council, Presidency Conclusions, paragraf 26.

idnina na evropska ekonomija (i op{testvo) je zavisat od ve{tinite na negovite gra|ani, i deka tie treba postojano da se osovremuvaat, {to e karakteristi~no za op{testva bazirani na znaewe. Vo kontekst na Evropska strategija za vrabotuvawe, vojuni 2000 vo Feira Evropskiot sovet gi povika zemjite ~lenki da razvijat i primenat koherentni i seopfatni strategii za do`ivotno u~ewe.

Vo 2001 vo Stokholm, Evropskiot sovet se slo`i rabotata da prodol`i i da se sozdade rabotna programa naso~ena kon kvalitetot i efektivnosta, pristapnosta i otvorenosta kon svetot na sistemite za obrazovanie i obuka. Toj uka`a deka rabotata treba da se odviva "vo ramkite na otvoreniot metod na koordinacija i vo svetska perspektiva" i deka e potrebno da se vku~at i zemjite aplikanti.

Vo mart 2002, vo Barselona, Evropskiot sovet ja pozdravi *Detalna programa za rabota na celite na sistemite za obrazovanie i obuka*, vku~itelno i ambicijata Evropa da se napravi "svetski reper za kvalitetot i relevantnosta na nejzinoto obrazovanie i obuka i najposakuvana destinacija za studenti, nau~nici i istra`uva~i od drugite regioni vo svetot"⁴. Kako {to e pogore izlo`eno, ova programa za rabota so dr`i i edna posebna cel - "Najdobro iskoristuvawe na resursite" - koja se nadovrzuva na povikot na Sovetot od Lisabon za zgolemeni investicii vo ~ove~ki resursi i za potrebata, iznesena vo Kominiketo na Komisijata za do`ivotno u~ewe, za obezbeduvawe soodvetni resursi za do`ivotno u~ewe vo op{testvo bazirano na znaewe⁵. Ova cel se fokusira na "zgolemuvawe na investiraweto vo ~ove~ki resursi, no i obezbeduvawe ramnopravna i efektivna distribucija na raspolo`livite sredstva" i se odnesuva na site investicii - i od javnite vlasti i od privatni pretprijatija i poedinci. So ogled na jakite, sinergi~ni vrski me|u obrazovaniето i istra`uvaweto, va`no e da se zabele`i deka Evropskiot sovet vo Barselona postavi i dvojna cel za istra`uvaweto, imeno da se poka~at vkupnite izdatoci za istra`uvawe i razvoj na 3% od BDP do 2010 i da se zgolemi delot finansiran od biznisot na 2/3⁶.

3.2. Relevantnosta na obrazovaniето/obukata za lisabonskata cel

Pri usvojuvaweto na Rabotnata programa za celite, Sovetot (Obrazovanie) i Komisijata podvlekoa deka, da se napravi Evropska Unija vo svetot vode~ka ekonomija bazirana na znaewe je bide vozmo`no samo ako obrazovaniето i obukata funkcioniraat kako faktori na ekonomski raste`, istra`uvawe i inovacii, konkurentnost, odr`livo vrabotuvawe, socijalna inkluzija i aktivno gra|anstvo. Ministrite odgovorni za obrazovanie i obuka ja priznaa svojata odgovornost vo ovoj proces i ja potvrdija svojata odlu`nost da se spravat so predizvikot. Ova najde odyiv i na Evropskiot sovet vo Barcelona vo 2002⁷.

Pridonesot na obrazovaniето i obukata za postignuvawe na lisabonskata cel do 2010 je bide od izvonredna va`nost vo slednive oblasti:

– Raste`

⁴ Detalna programa za rabota na celite na sistemite za obrazovanie i obuka, op.cit.

⁵ Ostvaruvawe na evropskiot prostor za do`ivotno u~ewe, Kominike od Evropska komisija, 2001.

⁶ Barcelona European Council, Presidency conclusions, paragraf 47.

⁷ Barcelona European Council, Presidency conclusions, paragrafi 33 do 43.

Pridonesot na obrazovanieto i obukata za raste`ot e ve}e poznat i presmetano e deka investicii vo obrazovanieto i obukata im se vra}aat na poedincite (privaten povratok) i na op{testvoto (op{testven povratok) so podednakva mera kako i investiciite vo fizi~ki kapital⁸. Raste~kiot udel na uslugite vo ekonomijata, brzinata na tehnolo{ki promeni, raste~kiot znanstven/informati~ki udel na vrednosta na proizvodstvoto kako i stepenot na ekonomsko i op{testveno restrukturawe ja zajaknuvaat potrebata za takvo investirawe. Eden nedamne{en izve{taj napraven za potrebite na Komisijata⁹ zaklu~i deka investiraweto vo "~ove~ki kapital" vo golema merka pridonesuva za porast na proizvodstvoto i e atraktivna investicija sporedeno so alternativni tro{oci, i na mikroekonomsko i na socijalno nivo. Na socijalno nivo, doka`ano e deka investicirawe vo ~ove~ki kapital e odgovorno za zna~itelen del od vkupniot porast na produktivnosta. Procenka za zemjite od OECD veli deka u{te edna godina pove}e {kolska naobrazba go zgolemuva ekonomskiote raste` vedna{ za okolu 5% a dolgoro~no za novi 2,5%¹⁰. OECD otkrija i deka podobruvaweto na ~ove~kiot kapital e odgovorno za polovina procent ili pove}e od godi{niot porast vo nekolku zemji od Unijata vo tek na devedestite godini od minatiot vek vo sporedba so prethodnata decenija¹¹.

– Konkurentnost i dinami~nost

Konkurentnosta i dinami~nosta se dva aspekta kade EU vo momentov zaostanuva zad SAD. Obrazovanieto i obukata treba da igraat odlu~uva~ka uloga vo privlekuvawe i zadr`uvawe na talentite vo Evropa. Jazot vo produktivnosta me|u EU i SAD prodol`uva da se prodlabo~uva. Prenaso~uvaweto na ovoj trend bara investirawe ne samo vo istra`uvawe i razvoj i IKT, tuku i vo "razvoj na ~ove~kiot kapital". Postojat dokazi deka pri~inite za potfriluvaweto na Evropa vo ova oblast se podlaboki od samo o~iglednata nesoodvetnost me|u steknatite znaewa i potrebite. Tie se mnogu dlaboko vkoreneti vo nezadovolitelnoto nivo na obrazovni postignuvawa mu populacijata na rabotosposobna voзраст. Na EU & treba mnogu godini da go zgolemi vremetraeweto na prose~noto obrazovanie od 70% na nivoto vo SAD vo 1971 na 87% vo 1999¹². Odlivot na visokokvalifikuvani kadri od Evropa naj~esto vo SAD prodol`uva, osobeno vo naukata i tehnologijata, i EU }e se bori protiv ovoj proces preku investirawe na 1,6 mil. evra vo {estata Ramkovna programa za razvoj na istra`uvaweto i tehnologijata. Obrazovanieto istotaka pridonesuva kon pretpriema{tvoto, preku podigawe na svesta za samovrabotuvawe kako mo`na kariera i preku razvoj na za toa soodvetnite ve{tini¹³.

– Na znaewe bazirani ekonomija i op{testvo

Dobro e poznato deka stepenot i kvalitetot na ~ove~kite resursi se glavni determinanti i za sozdavaweto znaewe i na negovata desiminacija. Glavni faktori se ponudata na novi nau~nici i in`eneri, zajaknuvawe na istra`uvaweto na univerzitetsko nivo i postojanoto osovremenuvawe na nau~nata rabotna sila, kako i op{toto obrazovno nivo na naselenieto

⁸ Return to investment in education: a further update, Psacharopoulos and Patrinos, World Bank, 2002

⁹ De la Fuente and Ciccone, 'Human capital in a global and knowledge-based economy', Final report for DG Employment and social affairs, European Commission, 2002.

¹⁰ De la Fuente and Ciccone, op.cit.

¹¹ Education at a glance, OECD, 2002

¹² 2002 European Competitiveness Report, raboten dokument na European Commission Staff, 2002.

¹³ Entrepreneurship in Europe, Green paper from the European Commission, 2002.

na rabotosposobna voзраст i intenzitetot na aktivnostite za do`ivotno u`ewe¹⁴. I obrazovaniето igra ključna uloga vo gr̃ata za unapreduvawe i diseminacija na naukata i tehnologijata¹⁵ vo tranzicijata kon op{testvo bazirano na znaewe. Sektorot 'znaewe' zavisi od sposobnosta na obrazovaniето, osobeno na univerzitetot da ponudi visoko kvalitetni kurikulumi vo oblastite na intenzivno znaewe i da privle`e dovolen broj kvalifikuvani lica vo oblastite nauka i tehnologija¹⁶. Isto taka, iako inovaciite vku`uvaat aktivnosti za istra`uvawe i razvoj, tie se pak zavise i od sposobnosta na socijalnite partneri da garantiraat deka dovolno dobro obrazovana i kreativna rabotna sila }e gi stimulira, koristi i pottiknuva.

– **Pove}e i podobri rabotni mesta**

Evropskiот совет vo Lisabon povika na "pove}e i podobri rabotni mesta", gi postavi celite za vrabotuvawe¹⁷ i ja naglasi ulogata na socijalnite partneri za nivno postignuvawe. Obrazovaniето i obukata kon ova pridonesuvaat na pove}e na`ini. Postojat jasni dokazi deka u`ili{nite postigawa se primaren determinant za individualnite prihodi i statusot na pazarot na trudot. Neodamne{ni istra`uvawa predo`uvaat deka {irum Evropa, posetuvawe na dopolnitelna godina vo u`ili{te ja zgolemuva platata na poedinecot za okolu 6,5 %, i duri 9 % vo zemjite so po{iroki razliki vo visinata me|u platite. Vo pozitivnata vrska me|u obrazovaniето i prihodite, srednoto obrazovanie pretstavuva prekretnica po koja povisokoto obrazovanie nosi osobeno visoki premii¹⁸. Dokazite isto taka poka`uvaat deka stapkata na nevrabotenost se namaluva so povisok obrazoven status, voedno namaluvaj}i gi i povrzanite socijalni tro{oci. Jasno e deka stapkata na vrabotuvawe se poka`uva spored postignato obrazovno nivo¹⁹, vku`uvaj}i gi i postarite lica, {to e osobeno va`no so ogled na niskata stapka na vrabotenost za ovaa starosna grupa vo EU i rapidnoto stareewe na na{ata populacija. Rodoviot jaz vo pristapot kon vrabotuvawe i mo`nosti za napreduvawe vo karierata opstojuva i se zgolemuva so vozrasta; vku`uvawe na `enite vo redovnite procesi mo`e da mobilizira zna`itelna i s# pogolema visoko obrazovana rabotna sila vo Evropa. Podobruvawe na kvalitetot na rabota pridonesuva za zgolemuvawe na vrabotenosta, produktivnosta i socijalnata kohezija. Dve va`ni dimenzii na kvalitetot na rabotata se obukata (koja se poka`a deka ima pozitivno vlijanie osobeno vrz produktivnosta) i mobilnosta (koja nalaga odstranuvawe na barrierite na pazarot na trud, vidi poglavje 6.2.).

– **Socijalna inkluzija i aktivno gra|anstvo**

So se pogolemata va`nost na ve{tinite, polarizacijata me|u bogatite so znaewe i siromaf{nite so znaewe postavuva golemi barawa vrz ekonomskata i socijalnata kohezija. Pristapot do obuka finansirana od rabotodavecot e `esto ograni`en na onie koi ve}e imaat solidni kvalifikacii dodeka nekoj grupi ne mo`at da se pomrnat od dnoto skali na pazarot na trud. Zatoa va`en predizvik e razvivaweto obrazovanie i obuka preku cel `ivot

¹⁴ 2001 Innovation Scoreboard, European Commission, 2002.

¹⁵ De la Fuente and Ciccone, op.cit.

¹⁶ Commission Action Plan on Skills and Mobility, COM(2002)72final - to`ka 2.

¹⁷ Lisbon European Council, Presidency conclusions, paragrafi 28 i 29.

¹⁸ Education at a glance, OECD, 2002

¹⁹ Eurostat, Labour force survey, citirano vo Action Plan on Skills and Mobility, Communication from the Commission, COM (2002) 72

na na~in {to promenata i prestrukturiraweto na ekonomijata nema da imaat negativni efekti vrz socijalnata kohezija. Eden od najva`nite zaklu~oci na ponovite obrazovni istra`uvawa e deka investiraweto vo luje *kolku* {to e faktor na raste`, osobeno vo sega{nirov kontekst na brza tehnolo{ka promena, *tolku* e i klu~en instrument za unapreduvawe na socijalnata inkluzija²⁰. Ova e potvrdeno i vo analizata na rezultatite od PISA, koi poka`uvaat deka neкои od zemjite so najvisoki prose~ni postignuvawa imaat voedno imaat i najmala neednakvost me|u poedincite i u~ili{tata²¹: so drugi zborovi, podobruvaweto na kvalitetot ne zna~i i restrikcija na mo`nostite, tuku sprotivnoto. Edna druga studija poka`uva deka zgolemuwawe od 1% vo procentot na rabotnata sila so najmalku sredno obrazovanie gi zgolemuwa primawata na najsiroma{nite dve pettini za 6% i na najsiroma{nite tri pettini za duri 15%, so {to se pridonesuva za pogolema ednakvost vo primawata²². Ovie stapki go odrazuvaat i faktot deka obrazovaniето i obukata produciraat socijalna i ekonomska dobrobit preku razvivawe na li~ni i gra|anski, kako i stru~ni kompetencii. Obrazovaniето za aktivno gra|anstvo ima potencijal da go podigne nivoto na socijalna i politi~ka odgovornost vo gra|anskoto op{testvo i na rabotnoto mesto.

– Regionalni politiki

Visokokvalitetni obrazovanie i obuka se istotaka va`ni elementi na regionalnite politiki, kako instrument za namaluvawe na disparitetot me|u porazvienite i ponerazvienite regioni, so toa {to obezbeduvaat ~ove~ki resursi potrebni za ekonomski i socijalen razvoj. Regionalnata i lokalnata dimenzija na u~eweto e poso~ena kako eden od {este klu~ni stolba za strategiite za do`ivotno u~ewe vo Evropa, a dvi`eweto 'Gradovi i regioni na u~ewe' poka`uva kolku tie se va`ni za lokalното i regionalното vrabotuvawe i razvoj. Bidejki regionalnite dispariteti neizbe`no }e se zgolemat po pro{iruvaweto, ovaa uloga bi mo`ela da stane duri i pova`na vo slednive nekolku godini. Akcioniот plan na Komisijata za ve{tini i mobilnost ve}e povikuva poseriozno da se razmisluva za pogolemi investicii vo ~ove~ki resursi koi se potrebni vo regionite koi zaostanuvaat²³.

3.3. Nova investiciona paradigma vo u~eweto i obukata

Mnogu regioni i, se razbira, zemji vo sega{nava EU, kako i site zemji aplikanti se soo~uvaat so ogromni predizvici koi treba da gi prebrodat za Evropa da mo`e da gi ispolni lisabonskite celi. Centralnata uloga na obrazovaniето i obukata vo postignuvaweto na site glavni aspekti na lisabonskata strate{ka cel, koja e izlo`ena pogore, bara zna~itelni promeni vo paradigmatata za investicii. Ne se menuvaat samo varijantite na investiciskiot model, tuku (i toa mnogu posu{tinski) i samite osnovni parametri. Ova e vidljivo vo ~etiri oblasti:

– Novi barawa na op{testvoto bazirano na znaewe

Sozdavaweto uspe{na na znaewe bazirana ekonomija i op{testvo vo Evropa bara univerzalno steknuwawe na novi osnovni ve{tini i stavovi, mnogu po{irok pristap do

²⁰ De la Fuente-Ciccone, op.cit.

²¹ PISA, OECD, 2002

²² Inequality and Development, Bourguignon and Morrison, Delta, Paris, 1997

²³ Commission Action Plan on Skills and Mobility, op.cit., to~ka 11

mo`nostite za obrazovanie i do`ivotno u`ewe, socialni za{titni merki (vklu`itelno anti-diskriminacija i rodova podednakvost) koi }e ja sledat brzata i generalizirana promena. Glavnite implikacii na ovie novi barawa se izlo`eni vo *Detalnata rabotna programa za celite na sistemite za obrazovanie i obuka*. Iako glavnite predizvici navesteni vo lisabonskata strate{ka cel se jasno povrzani so pazarot na trud, pridonesot na obrazovaniето i obukata kon ekonomijata bazirana na znaewe te{ko bi mo`ele da se odvojat od nivniot pridones kon op{testvoto kako celost i kon gra|anite kako poedinci: ovie dve dimenzii se komplementarni i me|usebno zavisni. Ova se gleda vo visokata socialna povratna pridobivka od obrazovната investicija, koja mnogu ja namaluva potrebata od tro{oci vo drugi oblasti, kako dodatoci na nevraboteni, socialna pomo{, penzii, socialno osiguruvawe, zdravstveno osiguruvawe, i tn.²⁴.

– Globalizacija i svetska konkurencija

Pretsedatelite na dr`avi i vladi postavija nov predizvik vo Barselona vo proletta 2002, so proglasot deka EU treba da stane *svetski reper so kavlitetot i relevantnosta na svoeto obrazovanie i obuka i treba da bide najprivle`en region vo svetot vo svetot za studenti, nau`nici i istra`uva`i*. Globalizacijata vlijae vrz sistemite i instituciite za obrazovanie i obuka na razni na`ini, i direktno (na pr. zgolemuvaweto na finansiraweto na aktivnosti za istra`uvawe i razvoj i na univerzitetite vo SAD i na drugi na-znaewe bazirani centri na mo} vo svetot, ja zgolemuva i potrebata za pogolemi investicii vo ovie oblasti vo Evropa) i indirektno, preku potrebata gra|anite da se naoru`aat so ve{tini i kompetencii potrebni za dobivawe rabota i, u{te pova`no, za zadr`uvawe na rabotata vo edna tehnolo{kii i ekonomski brzo promenljivo sredina. Zna`i, globalizacijata nalaga ne samo zgolemeni investicioni nivoa, tuku i paralelni reformski procesi za da se podobri kvalitetot i relevantnosta na u`ilitata, univerzitetite, kurikulumite za obrazovanie i stru`na obuka na vozrasni i koherentnosta na evropskite sistemi za obrazovanie i obuka i za da se podobri nivniot status i priznavaweto vo stranstvo. So ogled na vakvoto vlijanie na globalizacijata i na zabrzanoto tempo na konkurencijata vo obrazovaniето i obukata vo cel svet, goleminata na predizvikot na evropsko nivo po odnos na investiciite i reformite e re`isi sekade potceneta. Slu`uvawata, kako {to e Bolowskiot proces vo visokoto obrazovanie i Bri`skiot proces vo stru`nata obuka odat vo prava nasoka, no tempoto na promeni s# u{te ne go sledi tempoto na globalizacijata, i rizikuvame da zaostaneme zad na{ite konkurenti ako toa ne se zabrza.

– Pro{iruvawe na Evropskata Unija

I pro{iruvaweto na EU pretstavuva glaven nov predizvik. Do 2010 baram dvanaeset zemji aplikanti }e stanat redovni zemji `lenki (deset zemji }e se priklu`at vo maj 2004 a baram u{te dve malku podocna). Postojat golemi razliki me|u idnite zemji `lenki i nivnite ekonomski i obrazovni dostignuvawa, no zaedni`ki im e eden klu`en faktor, imeno nivnoto relativno zaostanuvawe, vo sporedba so sega{nite zemji `lenki, vo razvojot na na-znaewe baziranite ekonomija i op{testvo. Lisabonskata strate{ka cel i nejinite implikacii vrz obrazovaniето i obukata postaveni za Unija od 15 `lenki }e mora da se zadovolat do 2010 od Unija od najmalku 27 `lenki. Najgolemiot predizvik }e bide sozdavaweto ekonomija i op{testvo bazirani na znaewe vo site novi zemji `lenki, i

²⁴ cf. EU-funded project on Public funding and returns on education - PURE, 2002

pokraj regionalne neenakvosti, i da se spre~at migracijske tekove v samati Uniji koi }e imaat seriozni negativni posledici vrz obrazovanje i obukata kako i vrz istra`uvaweto i razvojot vo novite zemji ~lenki.

– Demografija

Stabilizacijata na stopkato na ra~awe na edno nisko nivo vnatre vo Unijata se ~ini deka }e gi ispolni izgledite za pomalku u~esnici na site nivoa od obrazovanie i obuka i so toa }e se namalat tro{ocite. No, takvoto o~ekuvawe e gre{ka. I pokraj pomaliot broj de~iwa, vkupniot broj na novozapi{ani vo obrazovanieto na evropsko nivo ne se namali, a i s# pove}e mladi prodol`uvaat na pogornite stepeni od sistemite za obrazovanie. Ponatamu, Evropskata Unija mora da odi vo ~ekor so brzo promenlivite tehnologii, i pokraj stareweto na nejinoto naselenie i zna~itelno pomaliot broj mladi luje otkolku vo SAD i vo azijskete zemji (osven vo Japonija) koi izleguvaat od inicijalno obrazovanie i obuka so sovremeni ve{tini. Eden drug aspekt od demografskiot predizvik se odnesuva na naselenieto vo rabotna vozrast, bidejki raste`ot doajla i od pogolemata participacija na rabotnata sila, a obrazovanieto i obukata se poso~uvaat kako klu~ni faktori koj vlijaat na nego²⁵. Ovie demografski ograni~uvaj~ki faktori nalagaat zgolemuwawe na investiraweto vo Evropa vo mo`nostite za do`ivotno u~ewe za onie koi go zavr{ile formalniot obrazoven sistem, zgolemeno u~estvo vo poviokite nivoa na obrazovanie i obuka (i podocna vo `ivotot), napori da se dozvoli i da se pottiknat vrabotenite da ostanat na rabota podolgo i investicii vo integracijata na imigrantite i nivnite deca i semejstva (nad 70% od porastot na naselenieto se o~ekuwa da dojde od imigracijata). EU vo celost, vo tekot na slednava decenija }e se soo~i so predizvikot na zamena na golem del od nejninite nastavnici, koga sega{nive }e se penzioniraat. Imperativno e i ponatamu profesijata da bide privle~na za visoko kvalitetni novodojdenci. Pro{iruvaweto nema da go olesni, tuku }e go zasili ovoj trend: site zemji pristapni~ki, osven Kipar, imaat stapki na ra~awe pod nivoto na Evropskata Unija i vo site, osven vo tri, prirodniot prirast na naselenieto e negativen²⁶.

3.4. Predizvik pogolem od predviduvawata vo Lisabon

Spored logikata na prethodnata analiza, predizvikot vo obrazovanieto i obukata verojatno }e bide pogolem odo{to be{e predvideno vo Lisabon. Ova mo`e da se rezimira kako:

Obezbeduvawe lokomotiva za novata evropska ekonomija i opftestvo bazirani na znaewe; nadminuvawe na akumuliranite docnawa i nedostatoci vo odnos na klu~nite konkurenti; sovladuvawe na seriozen demografski problem; i re{avawe na seriozni regionalni prafawa koi u{te pove}e }e se zaostat so profiruvaweto vo tekot na va`niot tranzicionen period.

Odr`uvaweto status kvo ili bavnata promena bi bile neprifatilivi vo presret na eden ogroman predizvik. Toj e neizmerno golem za mnogu regioni i za nekolku zemji od

²⁵ Increasing labour force participation and promoting active ageing, Joint report Commission/Council to the Barcelona European Council, March 2002

²⁶ Eurostat, Population change in 2001

sega{nava Unija, a i ponatamu }e se zgolemuva so pro{iruvaweto. Zatoa e potrebna radikalna reforma i odlu~nost vo investiraweto vo obrazovanie i obuka vo periodot do 2010.

Zatoa e va`no da se kategorizira potro{uva~kata za obrazovanie i obuka kako realna investicija so traen korisen efekt - odnosno deka ovozmo`uva neto za{teda ako se gleda vo po{irokiot kontekst izlo`en pogore - a ne edinstveno kako redovni tekovni tro{oci. Ova vo potpolnost se potvrduva so rezultatite na vakvi investicii kako ekonomski i socijalni faktori na porast²⁷. Paradigmatskata smena treba da bide od vladina potro{uva~ka kon investirawe vo znaewe, na priznavawe na "obvrzniot dokaz deka obrazovaniето pridonesuva za li~en razvoj, socijalna kohezija i produktivnost, ima merlivo i golemo vlijanie vrz ekonomskiot porast i gi namaluva op{testvenite tro{oci so prevencija na socijalna ekskluzija, zdravstveni problemi i kriminal"²⁸.

4. PREDIZVIKOT ZA POSTIGNUVAWE ZNA^ITELNO ZGOLEMUVAWE NA VKUPNITE INVESTICII

Op{to zemeno, analizata na tekovната situacija i najnovite trendovi poka`uvaat deka EU pati od globalno nedovolno investirawe vo razvojt na ~ove~ki resursi. Ova se odnesuva op{to na obrazovaniето i obukata i na neкои oblasti od posebna va`nost za erata na znaewe. Javnite vlasti imaat klu~na odgovornost za regulirawe na ovoj nedostig vo fondovi za da se obezbedi pozna~itelno zgolemuвање na vkupnite investicii. Melutoa, tie ne mo`at da uspeat bez pomo{ta na mnogu razni partneri. Realiziraweto na vistinsko i odr`ливо zgolemuвање na investiciite vo ~ove~ki resursi bara akcija od site relevantni akteri, t.e. od poedinci, preprijatija, socijalni partneri i od vlastite.

4.1. Nema jasen nagoren trend vo javnata potro{uva~ka za obrazovanie i obuka

Zemjite ~lenki na Evropskata Unija prose~no tro{at ne{to nad 5% od svojot BDP za javno finaniranoto obrazovanie i obuka, so golemi razliki meju sebe. Procentot e ist kako i vo SAD, a povisok e otkolku vo Japonija (3,5%), no ne e zgolemen vo poslednive godini. Naprotiv, duri dojde do malo opa|awe, od 5,2% od BDP vo 1995 i 1996, na 5,1% vo 2000, so najniska vrednost od 5,0% vo 1998 i 1999, do koe dojde poradi zna~itelnite redukcii vo neкои zemji. Sepak, vo istiot period u~estvoto na vkupnata javna potro{uva~ka napravena vo obrazovaniето i obukata e malku zgolemena (od 10% na 11%), delumno kako posledica na opa|aweto na nivoata na vkupnata javna potro{uva~ka vo EU, no i kako signal za relativna smena na prioritetite vo korist na obrazovaniето vo nekolku zemji. Sli~ni pokazeli ima i vo per kapita javnata potro{uva~ka: brojot na novozapi{anite vo osnovnoto obrazovanie vo poslednive godini se stabilizira{e po pove}egodi{en period na opa|awe, no ova opa|awe se izbalansira so prodol`eniot prestoj na u~enicite vo obrazovaniот proces, {to zna~i deka per kapita potro{uva~kata na generalno nivo ostana stabilna, no se zgolemi vo korist na licata na osnovno- i srednobrazovna vozrast. Na drugiot kraj na spektrumot na do`ivotno u~ewe, se javuvaat novi potrebi za investicii so promoviraweto na aktivno stareewe vo EU kako pridones

²⁷ The new economy: beyond the hype, OECD, 2001

²⁸ Grupna sredba na generalniот direktorat, Kopenhagen, juni 2002; izlagawe od Hans Borstlap, Ministerstvo za obrazovanie, kultura i nauka na Holandija.

kon povisoki stapki na vrabotuvawe i podolg raboten vek. Evropejcite na vozzrast me|u 55 i 64 godini imaat golem jaz vo ve{tinite i obrazovni nedostatoci.

Investiraweto ne se vra}a so ista mera vo site nivoa na sistemite za obrazovanie i obuka. Stapkite na vra}awe kako na poedincite (privaten povratok) taka i na op{testvoto (socijalen povratok) variraat vo zavisnost od zemjata i rodot. Nekoi stapki na vra}awe mo`at da gi odrazuvaat i nedostatocite na pazarot na trud (nevrabotenost me|u niskokvalifikuvanite i migrantite, rigidnost pri utvrduvaweto plati, nizok procent na vrabotuvawe `eni, i sl.) i razli~nite stepeni na investirawe (pogolemo investirawe skoro go eliminira minimalnoto vra}awe i taka go sni`uva prosekot na vra}aweto). Segasnite presmetki za EU navestuvaat deka takvo vra}awe na investicii e najmalo vo nordiskite zemji a najviski vo Obedinetoto Kralstvo i Irska, i deka vra}aweto za `eni e zna~itelno povisoko od ona za ma`i. Sporeduvaj}i gi stapkite na vra}awe vo razli~nite potsistemi vo obrazovniot sistem nagovestuva deka srednoto obrazovanie stanuva osnoven stepen na obrazovanie za na-znaewe baziranoto op{testvo. Postojat nepobitni dokazi deka traeweto (a so toa i tro{ocite) na periodite na nevrabotenost drasti~no se namaluva {tom prose~noto nivo na obrazovanie od pod sredno se poka~i na sredno obrazovanie²⁹. Vo EU deneska 25% od onie na vozzrast me|u 25 i 29 godini i 52% na vozzrast me|u 55 i 64 godini ne se steknale so zavr{eno sredno obrazovanie. Potrebni se investicii za da se obezbedi deka vo idnina sekoj }e go zavr{i barem ova nivo.

4.2. **Jasen nedostig vo privatnoto finansirawe vo klu~nite oblasti za ekonomijata bazirana na znaewe**

Postojat golemi razliki me|u EU i SAD vo nivoto na privatno finansirawe na obrazovaniето i obukata. Privatnata potro{uva~ka za obrazovnite institucii mnogu malku e zgolesena vo EU od 1995 navamu (od okolu 0,55% na okolu 0,66% od BDP). Vo Japonija procentot e pove}e od dvoen (okolu 1,2% od BDP), a vo SAD toj e duri tri pati povisok (1,6%). Tro{ocite na preprijatijata za kontinuirana stru~na obuka se zgoleseni vo periodot od 1993 do 1999 (od okolu 1,6% na okolu 2,3% od vkupnata cena na trudot, t.e. od okolu 0,8% na 1,1% od BDP) i mo`ebi ottoga{ e ne{to zgoleseno, no sepak ostanuvaat nedovolni za obezbeduvawe na "soodvetnite resursi" na koi povikuva Kominiketo za do`ivotno u~ewe.

Evropskata Unija vo celost zna~itelno pomalku investira vo visokoto obrazovanie otkolku SAD. I pokraj ogromnoto zgolemuvawe na participacijata i posledovatelniot porast na javnata potro{uva~ka vo visokoto obrazovanie, segasnoto nivo na vkupni (javni i privatni) investicii na terciarno nivo ostanuva mnogu ponisko vo Evropa otkolku vo SAD. SAD tro{i pove}e od dvojno poveke od EU po student vo terciarnoto obrazovanie³⁰. Po odnos na BDP, prosekot na Unijata e samo 1,1% nasproti 2,3% vo SAD. Jazot vo finansiite taka stanuva duri pogolem vo visokoto obrazovanie otkolku vo istra`uvaweto i razvojt, kade iznosot e 1,9% od BDP vo EU i 2,7% vo SAD, a razlikata voglavno se objasnuva so ponisko tro{ewe za istra`uvawe i razvoj od strana na evropskite kompanii. So ogleđ na dvojnata uloga na univerzitetite vo obrazovanie i istra`uvawe, finansiskiot nedostig se ~ini deka niv najmnogu gi pogoduva, a toa na evropskite univerziteti im ote`nuva da ja promoviraat svojata privle~nost pred studentite i

²⁹ Training and Learning for Competence, CEDEFOP, 2001 (tabela na str. 334 i na strana 246)

³⁰ USD 19.200 vo SAD, USD 8.600 vo EU (vo prosek). Education at a glance, OECD, 2002

istra`uva~ite od celiot svet i da da go preobratat odlivot na talenti. Mnogu e va`no da se sfati deka najgolemiot del od ovoj nedostig proizleguva od niskoto nivo na privatni investicii vo visokoto obrazovanie i istra`uvawe i razvoj vo EU vo sporedba so SAD. Istovremeno, privatniot povratok od investiciite vo terciarno obrazovanie ostanuva visok vo pove}eto zemji od EU, bidejki pobaruva~kata za visoko kvalifikuvana rabotna sila raste duri pobrgu i od participacijata vo visokoto obrazovanie. Mejutaa, ova pobaruva~ka zna~itelno varira od zemja do zemja, i takvite razliki bi mo`ele da dadat pottik za pogolema mobilnost na diplomiranite vo ramkite na pro{irenata EU, i taa vo forma na nesakan odliv na mozoci od neкои ne mnogu posakuvani regioni ili zemji.

Vo sostojba na relativno nisko nivo na privatni investicii i visok privaten povratok na univerzitetskoto obrazovanie, glavnata odgovornost na vlastite ne e samo da prodol`at da obezbeduvaat dovolno visoko nivo na investicii za instituciite za visoko obrazovanie i za studentite, tuku i da iznajdat na~in da mu pridodadat so zgolemuvawe i diversificirawe na privatnite investicii vo visokoto obrazovanie. Novata cel na EU, da se podigne nivoto na investicii vo istra`uvawe i razvoj na 3% od BDP do 2010³¹, verojatno }e ima pozitivno vlijanie vrz univerzitetite kako eden od najgolemite korisnici na takvoto dodatno tro{ewe. Istovremeno, se javuva i zgolemeno barawe da se obezbedi dodatnite resursi da pru`at povisok kvalitet i relevantnost, poniski stapki na neuspeh i osipuvawe, i podobrena socijalna ramnopravnost vo pristapot do visokoto obrazovanie i negovite blagodeti.

Drugata oblast kade ima jasna potreba od pove}e privatni investicii e kontinuiranoto stru~no obrazovanie i obuka i obrazovaniето za vozrasni. Do`ivotnoto u~ewe s# u{te e daleku od toa da bide realnost za site, a se javuvaat znaci na pro{iruvawe na jazot vo koristeweto na mo`nostite za u~ewe me|u onie so niski ve{tini i onie so povisoko obrazovanie i me|u pomladite i postarite vozrasni grupi. Zatoa potrebno e da se prezemat seriozni merki za da se pro{iri pristapot i da se zgolemi participacijata, a osobeno vnanie treba da se obrati na vozrasnite koi se najmalku podgotveni ili volni, ili koi imaat najmalku mo`nosti za u~ewe. Naglasok treba da se stavi i na re{avaweto na propustite na pazarot i na obezbeduvaweto vistinski potstrek za ohrabruvawe na marginalnite grupi da koristat mo`nosti za obuka³². I pokraj porastot na tro{eweto na privatnite pretprijatija za stru~na obuka spomnat pogore (od 1,6% na 2,3% od cenata na trud od 1993 do 1999), sega{noto nivo na finansirawe ne soodvetstvuva na predizvikot koj stoi pred Evropa vo ova oblast. S# u{te postojat golemi razliki od zemja do zemja (na pr. gorenavedeniot procent varira vo razmer 3:1). Samo 40% od vrabotenite Evropjani posetuvaat kursevi za kontinuirana stru~na obuka (23% vo srednite i mali pretprijatija) i samo 62% od site rabotodavci obezbeduvaat nekakov vid obuka za nivniot personal (56% vo srednite i mali pretprijatija)³³. Ova postavuva seriozni pra{awa vo vrska so dijalogot me|u javnite vlasti i socijalnite partneri.

Edno drugo va`no pra{awe se odnesuva na fiskalnoto tretirawe na do`ivotnoto u~ewe i na drugi vidovi potstrek za investirawe vo u~ewe (vklu~itelno i priznavaweto na prethodnoto u~ewe). Spored OECD, kon krajot na devedesetite godini od minatiot vek,

³¹ More Research for Europe - Towards 3% of GDP, Communication from the European Commission, DG RTD, 2002

³² Employment in Europe 2002, European Commission, DG Employment and Social Affairs, 2002

³³ CVTS 1 i CVTS 2, Eurostat

ima{e poklopuvawe na misleweto deka javnite vlasti sami ne mo`at da gi obezbedat resursite potrebni za do`ivotno u~ewe, deka vrabotenite i rabotodavcite treba da finansiraat barem eden negov del so ogled na zna~itelnata povratna vrednost {to toa im ja dava, i deka finansiskiot potstrek e nedovolen da go zgolemi niskoto nivo na u~estvo na nisko kvalifikuvanite lu|e³⁴.

4.3. Mo`noto vlijanije na pro{iruvaweto vrz investicionata performansa na EU

Iako neкои zemji aplikanti (balti~kite zemji i Slovenija) tro{at pove}e od prosekot na EU, pove}eto od niv, vku~itelno i golemite, se pod prosekot na EU vo javnata potro{uva~ka za obrazovanie i obuka spored procentot od BDP³⁵. Ova e u{te pozabele`itelno spored potro{uva~kata po student ili vraboten³⁶. Me|utoa, vo nekolku zemji toa pretstavuva sporedliv ili povisok procent od vkupnata javna potro{uva~ka vo EU (varira od pod 10% do nad 15%). Osven vo dve, nivoto na privatno finansirawe e mnogu nisko vo zemjite aplikanti, osobeno po odnos na obuka na samoto rabotno mesto. Stapkata na upis obi~no e visoka (~esto povisoka otkolku vo EU) s# do sredno{kolsko nivo, no taa naglo opa|a na nivo na visoko obrazovanie. U~estvoto vo visokoto obrazovanie (osobeno vo oblasti relevantni za ekonomijata bazirana na znaewe), vo kontinuiranoto stru~no obrazovanie i obuka (po odnos na korisnicite, obem na kursevite i provajderite na obuka) i merki za aktiven pazar na trud se nao|a vo pove}eto slu~ai pod prosekot na EU - iako vo neкои zemji aplikanti tie se povisoki otkolku vo neкои sega{ni zemji ~lenki. Namaluvaweto na javni investicii vo obrazovaniето za vozrasni e dosta osetno vo nekolku zemji vo tek na poslednava decenija. Sega{nirov nedostig na fondovi vo visokoto obrazovanie i kontinuiranoto stru~no obrazovanie i obuka vo EU u{te pove}e }e se zaostri po pro{iruvaweto. [to se odnesuva do celiot sistem za obrazovanie i obuka, vo nekolku zemji aplikanti se ~uvstvuva potreba od pove}e javni investicii, {to za neкои od niv e vistinski predizvik, so ogled na nivnite buxetski restrikcii i visokiot procent na javna potro{uva~ka namenet za formalnoto obrazovanie. I pokraj neкои zna~itelni dostignuvawa, internacionalnite anketi kako IALS i PISA poka`uvaat kvalitativni praznini, pri {to zemjite aplikanti se blisku do dnoto na grupite³⁷. Ova uka`uva deka, i pokraj naporite vo minatoto i prioritetot koj ve}e mu e daden na razvojot na ~ove~ki resursi (od strana na samite zemji no i od EU preku ETF i PHARE), na sistemite za obrazovanie i obuka vo pove}eto zemji aplikanti }e im trebaat zna~itelni novi investicii vo forma na fondovi, no i kvalitativni i strukturni reformi za da gi zadovolat barawata na ekonomijata i op{testvoto bazirani na znaewe³⁸.

4.4. Zgolemuwawe na javnata potro{uva~ka i pogolemi privatni prilozi kako cel

³⁴ New mechanisms to finance lifelong learning, OECD, 2002

³⁵ Preparation by candidate countries for involvement in the EU lifelong learning policy: achievements, gaps and challenges, Interim report (Synthesis of monographs exercise). European Training Foundation, 2002

³⁶ CVTS2, Eurostat 2002

³⁷ Preparation by candidate countries for involvement in the EU lifelong learning policy, op.cit.

³⁸ Prof. Erich Gundlach (Institut za svetska ekonomija, Kil), citirano kaj De la Fuente - Ciccone, op.cit.

Ova analiza na sega{nava situacija i na neodamne{nite trendovi normalno predizvikuva somne`i po odnos na ostvaruvaweto na "zna~itelno zgolemuwawe" na investiciite vo ~ove~ki resursi {to be{e pobarano vo Lisabon. U{te pove}e koga se znae deka celta postavena vo Lisabon od strana na edna Evropska Unija od 15 ~lenki }e treba da se postigne do 2010 od strana na edna pro{irena Evropska Unija od najmalku 27 ~lenki.

So ogled na zgolemeniot pritisok vrz javnite resursi predizvikan od niskiot porast od 2001 navamu, slabite ekonomski izgledi i golemite buxetski ograni~uvawa, ve}e i sega{nite investicioni nivoa pretstavuvaat golem napor. No i pokraj toa, argumentite za pridr`uvawe kon lisabonskata cel za "zna~itelno zgolemuwawe" na investiciite vo obrazovaniето i obukata s# u{te obvrzuvaat na istrajnost, osobeno bidejki samite investicii pretstavuvaat determinanta za idniot porast.

Vo obrazovaniето i obukata }e bidat potrebni zna~itelno povisoki investicii (vo koordinacija so onie vo istra`uvaweto i razvojot), osobeno vo nekoj zemji ~lenki, za da se transformira EU vo najnapredna na-znaewe bazirana ekonomija i op{testvo. Ovoj zaklu~ok, vsu{nost, ne e povik do site zemji ~lenki da investiraat pove}e javni pari vo site segmenti: ova nema da dade dobri rezultati, a sigurno bi bil dopolnitelen tovar vrz javnite resursi, produktivnosta i konkurentnosta.

Zgolemuwaweto treba da dojde od kombinacija na namenski javni investicii i povisoki privatni prilozii. Najgolemiot finansiski nedostig vo evropskoto obrazovanie i obuka se srazmerno niskite prilozii od privatni izvori (kompanii i poedinci) kako dodatok na (ne zamena za) javnite finansii koi go garantiraat kontinuitetot na evropskiot socijalen model vo obrazovanie i obuka.

Javnite vlasti vo zemjite ~lenki i zemjite aplikanti imaat odgovornost da obezbedat "zna~itelno zgolemuwawe" vo vkupnoto investirawe. Namensko zgolemuwawe na javnite investicii e potrebno vo nekoj zemji, na pr. za da se obezbedi site da imaat pristap do mo`nosti za u~ewe niz celiot `ivot, site da stignat do sredno obrazovanie, kako i oblastite koi zaostanuvaa da dobijaa soodvetna pomo{. Takvi namenski zgolemuwawa vo javnite investicii mo`aat da se postignat vo uslovi na op{ti buxetski ograni~uvaawa, kade {to e upatno so prenasu~uvawe na fondovi od oblasti koi imaat mal povratok na investiraweto vo razvojot na ~ove~ki resursi³⁹. Pri toa, neophodno }e bide da se postavi nivo na postignuvawe za da se sledi napredokot⁴⁰.

Strukturnite fondovi, kako finansiski stolb na evropskata strategija za vrabotuvawe, so 60 milijardi evra na raspolagawe za tekovnite programi (2000-2006) samo od Evropskiot socijalen fond, igraat va`na uloga i go pomagaat podobruvaweto na politikite, sistemite i posebnite usilbi potrebni za re{avawe na problemite od regionite koi zaostanuvaa. Idniot sredoro~en pregled na programite na Strukturnite fondovi dava mo`nost za procenka na prirodata i nasokata na investiciite vo Zaednicata.

Vladite }e treba da mobiliziraat i pomo{ od edna cela niza akteri da dadat pozitiven potstrek za u{te odr`livi investicii od pretprijatija (vklu~itelno mali i sredni pretprijatija) i

³⁹ *Public Finances in EMU 2002*, European Economy no.3/2002

⁴⁰ European benchmarks for education and training: follow-up to the Lisbon European Council, Communication from the European commission, COM(2002) 629 final

poedinci i za javno-privatni partnerstva od taa sfera. Na pr. preprijatijata bi mo`ele da se povikaat da finansiraat ili kofinansiraat oprema, u~ili{ta, stipendii, aktivnosti za promena na kurikulumi, katedri ili otseci na univerziteti, oddeli za istra`uvawa, kursevi za obuka za da se privle~at u~enici, studenti i obu~uvani vo oblasti kade se ~uvstvuvava nedostig na kvalifikuvani rabotnici, itn.

Vakvite merki bi mo`ele da go spre~at najlo{oto scenario, vo koe nedovolnoto javno investirawe ne se nadomestuvava so zgolemeni privatni investicii, {to doveduva do endemsko potfrluvawe vo investiraweto, namalen kvalitet i socijalno ograni~en pristap do mo`nostite za obrazovanie i obuka.

5. POEFIKASNO TRO[EWE NA POSTOJNITE RESURSI

Ova poglavje se odnesuva na celta 1.5, "Najefikasno iskoristuvawe na resursite", od Rabotnata programa za celite, kako i na "obezbeduvawe soodvetni resursi" izlo`eno vo Kominiketo za do`ivotno u~ewe. Ovde se identifikuvaa prioritentne oblasti za obezbeduvawe dolgoro~na sistemska efikasnost po odnos na nivnata va`nost za ostvaruvawe na s#-evropskata lisabonska strate{ka cel.

Ovie postapki se krajno relevantni i za do`ivotnoto u~ewe i za Evropskata strategija za vrabotuvawe. Kominiketo za do`ivotno u~ewe naglasuva deka resursite mora da se preispitaat niz celiot spektar od formalno, informalno i neformalno u~ewe za site vozrasti, i site re{enija doneseni za maksimizirawe na efikasnosta na investiciite vo obrazovanie i obuka treba da se nabquduvaat od ovaa perspektiva.

Vaka identifikuvanite prioriteti mo`at da bidat relevantni i za obezbeduvawe maksimalna efikasnost na Evropskata investiciona banka i za investiciite na Strukturnite fondovi, kako vo sega{nive taka i vo idnite zemji ~lenki.

5.1. Implikaciite na "Procesot na celite" za investirawe

Detalnata programa za rabota na celite na sistemite za obrazovanie i obuka bara investirawe vo poedini oblasti identifikuvani kako zaedni~ki prioriteti na zemjite ~lenki. Taa prezema nekoi {iroki prioriteti od do`ivotnoto u~ewe i strategiite za vrabotuvawe vo Evropa. Istotaka gi vku~uva i prioritetite koi bea postaveni od samiot Evropski sovet od Lisabon, osobeno prepolovuvawe na brojot na mladi koi nemaat sredno obrazovanie, transformirawe na u~ili{tata i centrite za obuka vo pove}enamenski centri, inovirawe na kurikulumite, razvoj na IT ve{tini, e-u~ewe, stranski jazici i mobilnost. Na toj na~in Rabotnata programa pretstavuva dobra osnova za efikasno locirawe na resursite po odnos na situacijata, potrebite i izborot na politiki vo sekoja zemja. Analizata na programata na celite poka`uva deka taa povikuvava na investirawe vo slednive glavni oblasti:

– **Investirawe vo obuka i zadr`uvawe na personalot vo obrazovanieto**

Ovde glavni oblasti se: a) mladite, profesionalno orientiranite nastavnici i obu~uvava~ite vo inicijalnoto obrazovanie i obrazovanieto za vozrasni, osobeno vo oblastite na otvoreni i fleksibilni nastavni metodi i e-u~ewe, upotreba na IKT, inovirawe na kurikulumite vo

inicijalno obrazovanje i kurseve za kontinuirano obrazovanje kako i raspoloživost na multimedijama; b) direktorite i administrativni personal od site nivoa kako nositelji na decentralizacijama na kurikulumite i menadžmentot; i v) personalot za obezbeđivanje sovetovanje i vodstvo. Zastareni profil na nastavnici, obučiva i pomoćni personal vo celata EU otvora posebni potrebi za investicii, vo forma na obuka i merki za privlekuвање novi luđe vo nastavnička i obučivačka profesija⁴¹. Istotaka, visokoto obrazovanje e potrebno i ponatamu da ostane privlačno za mladite istraživači i zrele talenti, osobeno preku gradeve mostovi i mobilnost među univerziteti, istraživački laboratorii i industrijata.

– **Investirawe vo novi osnovni veštini**

Pod novi osnovni veštini se podrazbiraat digitalna pismenost, učenje kako da se uči, socijalni kompetencii, pretpriemnički veštini i učenje jazici, a treba da im se dostapni na site vozrasni grupi. Povišokite nivoa na osnovni veštini prilagodeni na noviot pazar na trud i općtestvoto bazirano na znaewe im se potrebni i na mladite i na vozrasnite, i na vrabotenite i na nevrabotenite, a se osobeno neophodni za nekoj kategoriji (na pr. nisko kvalifikuvani i postari rabotnici ili neaktivni ženi koi sakaat da se vratat na rabota) i za nekoj regionu ili celi zemji. Potencijalot na metodite na IKT i na novoto e-učenje treba i ponatamu da se istraživa i iskoristuva za da se podobri procesot na učenje, da se dopire do poveće luđe i da se namalat trošocite.

– **Investicii za obezbeđivanje pristap od doživotno učenje za site**

Javnata potrošivačka vo ova oblast, vovglavno, e zgolemena i ima primeri na spodelena odgovornost vo finansiraweto, vključitelno i zgolemenata potrošivačka na biznisot za kontinuirana obuka. Od 1997, zemjite žlenki vlođuvaat napori nasoženi kon strategijite za koherentno doživotno učenje i zgolemeni investicii vo kvalitet i pristap vo ramkite na kontekstot na Evropskata strategija za vrabotuvawe. Kominiketo za doživotno učenje povikuva na obezbeđivanje soodvetni resursi i nivna preraspredeba niz celiot spektar na učenje. Ključni uslovi za uspeh se razvojot na nov finansiski i drug potstrek za učenje, i vključuvaweto na socijalnite partneri vo ovie strategii.

– **Investirawe vo IKT**

Potrebno e investirawe vo hardver, softver, održuvawe i obuka, kako i vo razvoj na aktivnosti za e-učenje i nastaven materijal, vo soglasnost so novata programa za e-učenje⁴². Vo poslednive godini vo site zemji se napraveni golemi investicii vo opremuvawe na učilnita so IKT, sproveduvawe internet vrski vo skoro 100% od niv, sozdavawe mrežno bazirani informacii i obrazovni resursi, itn. Sepak, IKT i ponatamu že bide skapo sredstvo š dodeka tempoto na tehnološka promena ne se uspori i toa ne stane univerzalen artikal kako i priborot za pičuvawe, što mođe da se služi do 2010. Potencijalot za sorabotka među javnoto obrazovanje i institucijite za obuka i za partnerstvo među javniot i privatniot sektor kako izvor na komplementarno finansirawe vo ova oblast dosega ne beše iskoristen vo potpunost⁴³.

⁴¹ Eurydice - izveštaj za nastavnici, osobeno Izveštaj 1 za inicijalna obuka i Izveštaj 3 za rabotnite uslovi

⁴² e-Learning: designing tomorrow's education, European Commission, 2000

⁴³ Commission Action Plan on Skills and Mobility, op.cit., točka 8

– **Investirawe vo socijalna inkluzija i aktivno gra|anstvo**

Merkite nameneti za pottiknuvawe na socijalna inkluzija se odnesuvaat na klu~ni aspekti kako na pr. predu~ili{no obrazovanie, obrazovanie za aktivno gra|anstvo, rodova ramnopravnost, prevencija na neuspeh i osipuvawe, u~ili{ta za "vtora {ansa" za vozrasni", itn. Tie gi nadminuvaat pra{awata povrzani so vrabotuvaweto i jasno se naglaseni i vo Kominiketo za do`ivotno u~ewe i vo *Detalnata programa za rabota na celite na sistemite za obrazovanie i obuka*. Ovie dolgoro~ni merki se mo`ebi najfundamentalni. Tie baraat dlaboki kurikularni i strukturalni reformi za da se podobrat kvalitetot i relevantnosta na mo`nostite za u~ewe dostapni za site, kako i namenski zgolemuwawa vo javното investirawe kako osnova za ovie reformi, vku~uvaj}i i poddr{ka za relevantni gra|anski organizacii koi imaa, a treba i da prodol`at da imaat, klu~na uloga {irum pro{irenata EU. Takvite investicii se prirodni prioritet za site zemji na koi im se potrebni dopolnitelni napori za da osiguraat razvojt na obrazovanieto i obukata da se za dobroto na site.

– **Investirawe vo vodewe i sovetuvawe**

Investirawe vo slu`bite za vodewe i sovetuvawe treba da se gleda od aspekt na obezbeduvawe na strategii za rana prevencija koi }e bidat sposobni drasti~no da go namalat ras~ekorot me|u obrazovanieto i obukata i potrebite na pazarot na trudot⁴⁴, zgolemuwaj}i ja stapkata na zavr{uvawe vo srednoto i visokoto obrazovanie i olesnuvaj}i go preminot kon rabotata kako i vra}aweto kon studirawe⁴⁵. Zasiluvawe na ovie slu`bi e potrebno i poradi potrebata za zgolemuwawe na brojot na mladi, osobeno devojki, koi bi izbrale studii i kariera vo oblastite matematika, nauka i tehnologija⁴⁶.

5.2. Spravuvawe so neefikasnite oblasti

Osven prioritentite oblasti za investirawe identifikuvani vo Programata za rabota na celite, fakti~ki odluki za investirawe treba da se donesat spored sostojbite vo poedine~nite zemji. Eden na~in za obezbeduvawe na povratok na investiciite vo zemjite ~lenki e identifikacija i eliminacija na tekovnata neefikasnost vo potro{uva~kata. Soodvetnite sredstva mo`at da se za{tedat i reinvestiraat pocelishodno vo drugi oblasti. Slednive paragrafi izlo`uvaat spisok na zaedni~ki signali i mo`ni izvori na takva neefikasnost.

– **Natprose~no visoki stapki na neuspeh i osipuvawe**

Vo EU, s{u}te okolu 30% u~enici go napu{taat obrazovanieto bez da zavr{at sredno obrazovanie, a vo nekoi zemji visoka e i stapkata na nezavr{uvawe vo visokoto obrazovanie. Povyokata stapka na neuspeh/osipuvawe mo`ebi e rezultat na preranoto nametnuvawe izbor na idnata nasoka na obrazovanie na u~enicite (ili nivnite roditeli). Ovaa sostojba se sozdava poradi nefleksibilni sistemi ili socio-ekonomski uslovi. Prerani ili neiformirani odluki mo`at da vodat kon povisoki stapki na nauspeh, osipuvawe ili

⁴⁴ Commission Action Plan on Skills and Mobility, op.cit., to~ka 1

⁴⁵ Why Guidance matters, OECD working paper Rationale, 2002

⁴⁶ Detailed work programme on the objectives of education and training systems, op.cit., Cel 1.4.

drugi manifestaciji na demotivacija. Vo ovoj kontekst, treba da se naglasat indirektnite tro{oci na percepcijata na stru~noto obrazovanie i obuka kako obrazovanie od vtor red, kako vo srednoto taka i vo visokoto obrazovanie. Na ovoj na~in se izmestuva izborot od studii koi pove}e im prilegaat na opredelni studenti kon onie {to se smetaat za poprestìni ili posoodvetni za ma{kite ili `enskite stereotipi. Podobro vodewe koe rezultira so povisoki stapki na zavr{uvawe bi za{tedelo socijalni izdatoci koi rezultiraat od neuspeh ili osipuvawe i bi mo`elo da gi oslobodi ovie resursi za poproektivno investirawe vo oblasti kako na pr. obrazovanie na lica so specijalni potrebi ili redovno osovremenuvawe na kurikulumite⁴⁷.

– **Sporedbeno visok stepen na nevrabotenost na lica so fakultetska diploma**

Ekonomskite faktori igraat va`na uloga vo nevrabotenosta na diplomiranite, no vo neкои zemji taa mo`e da bide visoka i kako rezultat na kurikulumi koi se premnogu rigidni ili samo delumno relevantni za potrebite na rabodotava~ite. Tretiraweto na ova pra{awe mo`e da bara realocirawe na sredstva kon drugi sektori na sistemot na obrazovanie ili obuka, ili za povrzuvawe na investiraweto so podobruvawe na relevantnosta i fleksibilnosta. Mo`e da postojat i skrieni, dolgoro~ni efekti kade neefikasnosta vle~e zna~itelni tro{oci, na pr. koga sistemite za obrazovanie i obuka otvoreno ili implicitno prenesuvaat vrednosti, kako na primer izbegnuvawe rizik namesto pretpriemni~ki duh⁴⁸.

– **Poniski nivoa na postignuvawa**

Postoi op{ta pozitivna korelacija me|u nivoata na investirawe i postignuvawata, no ova ne e slu~aj vo site zemji. Vo neкои slu~ai, nivoata na postignuvawa (mereni so instrumenti od tipot PISA ili AILS) se poniski odo{to vo drugi zemji so sli~ni ili poniski nivoa na potro{uva~ka. Za vakvata sostojba mo`e da se odgovorni nekolku faktori, vku~uvaj}i slab kvalitet na kursevi, nekvalitetna nastava, nesposobnost za spravuvawe so problemite na onepravanite grupi ili regioni, ili neefikasna alokacija na resursi.

– **Predolgi diplomski studii ili drugi kursevi za kvalifikacii**

Vremeto pominato od strana na studenti vo studirawe za opredelena visookoobrazovna diploma vo razli~nite zemji ~lenki varira za duri 100%. Vкупnite tro{oci na eden diplomec variraat drasti~no vo ramkite na EU i se edna od pri~inite za golem del od o~iglednite razliki vo finasiraweto vo neкои zemji ili institucii. Va`nosta na monitoriraweto na vremetraeweto na kursevite/studiite za efikasnata potro{uva~ka e potvrdena od vnimanieto neodamna posveteno {irum Evropa na validacijata na informalnoto i neformalnото u~ewe, koi se priznavaat kako efektivno investirawe. Vaka, do`ivotnoto u~ewe po~nuva da se praktikuva porano a se zgolemuva povratokot na sredstva na individuata, rabotodava~ot i op{testvoto. Toa zna~i deka pomalku vreme e potrebno da se zavr{i kvalifikacija ili stekne sertifikat, deka provajderite moraат da obezbedat pokusi moduli maksimalno prilagodeni na korisnicite, deka studentite treba da se samofinasiraат pokuso vreme, deka pomalku propu{taат od rabotnoto vreme, a tuka e i dopolnitelnata motivacija od soznaniето deka ona {to ve}e go postignale, }e im pomogne za pobrz napredok.

⁴⁷ Commission Action Plan on Skills and Mobility, op.cit., to~ka 3

⁴⁸ Entrepreneurship in Europe, Green paper from the European Commission, 2002

– **Obrazovni jorsokaci**

Jorsokaci ima tamu kade {to ima nedovolno fleksibilnost i proodnost vnatre vo i pome|u konstitutivnite delovi na sistemite za obrazovanie i obuka - a ponekoga{ i me|u obrazovanieto/obukata i rabotata: na lu|eto ne im e dozvoleno da ja smenat ako uvidat deka se na pogre{na pateka ili koga sakaat da prodol`at so u~eweto/obukata na povisoko nivo ili podocna vo `ivotot. Ova obi~no doaja poradi nedovolna procenka na prethodno ili informalno steknatoto znaewe od posetiteli na obrazovni kursevi i obuka - osobeno koga tie menuvaat pateki - i vo kontinuiranoto stru~no obrazovanie i obuka i vo obrazovanieto za vozrasni.

Se razbira, postojat i drugi oblasti kade zagri`uva efikasnosta na tro{eweto. Takov e slu~ajot so Politikite na aktiven pazar na trud pri reobuka na nevrabotenite ili neaktivnite koi baraat rabota; evaluaciite uka`uvaat deka kombiniraweto na obuka so drugi merki, kako rabotno iskustvo, i zemaweto predvid na osobinite na poedinecot i na uslovite na pazarot na trud se klu~ni faktori za uspeh.

Op{to zemeno, investiraweto pove}e se isplati samo dokolku e povrzano so povisok kvalitet, pogolema relevantnost na potrebite na u~enicite, zgolemena socijalna, ekonomska i demokratska efikasnost i/ili podobren pristap. Pogolemo ivestirawe vo neadekvatni ili predolgi kurikulumi bez prethodna nivna reforma bi ja povtorovala neefikasnosta namesta da ja razre{i. Efikasnoto investirawe treba da pomogne da se zgolemi i nagradi kvalitetot i inovaciite vo nastavata/u~eweto. Ova bara vniematelno monitorirawe na inputot i outputot na evropsko, na nacionalno, kako i na institucionalno nivo, ne ispu{taj}i ja od vid celta na ednakvost vo pristapot {irum socio-ekonomskite i starosnite grupi zemaj}i gi predvid nivnite razli~ni obrazovni potrebi.

5.3. Efikasno menaxirawe so resursite

Postoi pozitivna vrska me|u obrazovnata decentralizacija (odn. ne samo dekoncentracija na centralnata administracija, tuku mo`nost za promena i adaptacija na kurikulumi, metodi i menaxment) i postignuvawata, {to se potencira{e so rezultatite od TIMSS / PISA. Va`nosta na lokalniot menaxment na resursite se naglasi od strana na samite zemji ~lenki vo nivniot odgovor na Memorandumot na Komisijata za do`ivotno u~ewe.

Efikasnata decentralizacija bara novo investirawe vo a) obuka na lokalnite avtoriteti i u~ili{nata administracija i nastavnici vo menaxment i efikasno koristewe na resursi; b) vospostavuvawe na sistem za obezbeduvawe kvalitet {to se provejuva niz site potsistemi, na pr. diseminacija na kultura na svest za kvalitet niz celiot sistem za obrazovanie i obuka, baziran na doverba vo i avtonomnost na lokalnite akteri koi rabotat spored zaedni~ko jadro na standardi na kvalitet; standardite me|u drugoto treba da obezbedat pogolemata odgovornost na u~ili{no/lokalno nivo da ne gi kompromitira ramnopravnosta, rodovata ednakvost i participiraweto na studentite; i v) transparentna ramka na kvalifikacii koja gi pokriva i op{tite i stru~nite kvalifikacii, prilagodena na nacionalnite potrebi no istotaka kompatibilna so sli~ni ramki na evropsko nivo (vidi Poglavie 6, podolu).

Drug va`en aspekt e vklju`uvaweto na site relevantni akteri preku partnerski pristap. Konkretno, vladite i socialnite partneri treba da gi istra`at site mo`nosti za razvivawe na razli~ni vidovi na javno-privatni partnerstva so cel mobilizirawe na dopolnitelni ~ove~ki i finansiski resursi⁴⁹. Rabotewe vo partnerstvo e identifikovano kako kriti~en faktor za motivacijata, otvorenosta, relevantnosta i kvalitetot na obrazovaniето od perspektiva na do`ivotno u~ewe⁵⁰. Partnerstva koi vklju`uvaat privatni finansiski pridonesi imaat potencijal da pottiknuvaat poodgovorno odnesuvawe kaj u~enicite, semejstvata i obrazovaniот personal, pa taka mo`at da ja podobrat efikasnosta na vkupnata potro`uva~ka. Me|utoa, vo nikoj slu~aj ne smee da se dozvoli ova da im go ograni~i pristapot na u~enici od "ponepo`elno" poteklo.

Maksimizirawe na efikasnosta istotaka bara koordinirana akcija me|u ministerstvata. Namaluvawe na barrierite na nacionalno i evropsko nivo me|u ministerstvata nadle`ni za obrazovanie, vrabotuvawe, ekonomija, istra`uvawe, mladi, `ivotna sredina, zdravstvo, itn., bi mo`elo da go namali dupliciraweto ili disperziraweto na naponi i sredstva i bi mo`elo da gi unapredi rezultatite na reformite. Osobeno ilustrativen primer za ova mo`e da se najde vo oblata na individualiziranoto vodstvo/sovetuvawe {to im se pru`a na u~enici i na vraboteni i nevraboteni mladi i vozrasni, od koi del se nao|aat vo te{ka situacija. I pokraj zaedni~kite karakteristiki na zada~ite, ovie klu~ni aktivnosti voobi~aeno potpa|aat pod nadle`nost na razni ministerstva vo zavisnost od toa za koja celna grupa se raboti i/ili od predvidenata aktivnost (studii, prva rabota, obuka za pazarot na trud i sl.). Vakvata fragmentacija obi~no sozdava golemi te{kotii za korisnicite i ja namaluva vkupnata efektivnost i efikasnost na obezbedenite uslugi. Efikasno investirawe vo na-znaewe baziranoto op{testvo istotaka bara koordiniran pristap me|u avtoritetite nadle`ni za obrazovanie i obuka i onie nadle`ni za istra`uvawe i inovacii, so ogled na ambicionata dvojna barselonska cel za zgolemuvawe na istra`uvaweto i razvojot i nejniniот del finansiran od biznisot. Koordiniranite naponi vo ovie nasoki se istotaka napredok na evropsko nivo, osobeno preku integriraniот pristap kon implementacijata na Programa za rabota na celite i drugi komponenti relevantni za evropskata politika.

I postavuvaweto nacionalni i evropski nivoa na postigawe e neophodno sredstvo za sekoja zemja da mo`e da si gi sporedi sopstvenite dostignuvawa so onie na drugite. Istotaka e va`no da se meri napredokot kon op{tata lisabonska strate{ka cel i detalni celi dogovoreni za evropskite sistemi za obrazovanie i obuka⁵¹.

6. EFIKASNITE INVESTICII TREBA DA SE VTEMELENI VO EVROPSKI KONTEKST

Potrebata za reformi vo obrazovaniето i obukata vo site zemji zavisi od nivnite posebni strukturi, nivoa na postignuvawe, jaki i slabi strani i nasokite na politikata. Takvite reformi se odgovornost na zemjite ~lenki i zemjite aplikanti, vo soobraznost so principot na hierarhi~nost. Spored toa, namerata na ova poglavje ne e da gi razgleduva mo`nite nacionalni reformi, tuku da istakne deka ovie reformi, iako odlu~uvani i sproveduvani na

⁴⁹ Financing of Education, Eurydice, 2002

⁵⁰ Making a European area of lifelong learning a reality, Communication from the European Commission, op.cit.

⁵¹ European benchmarks in education and training: follow-up to the Lisabon European council, op.cit.

nacionalno nivo, treba seriozno da vodat smetka za nivnata s# pova`na evropska dimenzija, koja stana kriti~en faktor za nivnata efikasnost.

Va`nosta na investirawe vo evropskata dimenzija na obrazovaniето i obukata e naglasena i vo Kominiketo za do`ivotno u~ewe i vo Akcioniot plan za ve{tini i mobilnost i na nea uka`uvaat i celite na Programata za rabota (osobeno vo celta 3.5). Obezbeduvaweto na jasna i stabilna ramka za celite na evropsko nivo e istotaka potreben uslov za uspeh na investicionite strategii vo zemjite aplikanti. So toa se izbegnuva opasnosta od 'podvi`ni celi', koja mo`e lesno da gi potkopa duri i dare`livite investicioni politiki. Samiot fakt {to site zemji ~lenki (sega{ni i idni) voveduvaat promeni/reformi koi konvergiraat kon zaedni~ki celi mo`e da poslu`i kako mo}en faktor za motivacija i integracija. Ova ja naglasuva va`nosta za vku~uvawe na zemjite aplikanti kako vo Evropskata strategija za vrabotuvawe taka i vo implementacijata na Programa za rabota na celite - kako {to se dogovorija ministrите za obrazovanie vo Bratislava vo juni 2002.

6.1. Nacionalni reformi vo kontekst na Evropskiot prostor na znaewe

Vo edna pointegrirana Evropa, investiciite vo obrazovanie i obuka dobija pojaka evropska dimenzija. Investicii i reformi vo ovie oblasti koi se naso~eni edinstveno kon nacionalni i regionalni potrebi i koi ne obra}aat vnimanie na svojata evropska dimenzija nema da se taka efektivni kako {to mo`at da bidat vo kontekst na Evropskiot prostor na znaewe. Kriteriumite za procenka na kvalitetot i relevantnosta na programite i instituciite za u~ewe/obuka treba da se kompatibilni na evropsko nivo i da go trasiraat patot za Evropa da stane svetski reper vo obie oblasti. So drugi zborovi, investiciite i reformite treba da se sproveduvaat taka da se postigne *poklopuvawe kolku {to e potrebno* (a da se odr`i *kolku {to e mo`no pove}e raznoli~ie*), vo soglasnost so porakata ispratena od ministrите za obrazovanie vo nivniot politi~ka izjava na po~etokot na Programata za rabota na celite⁵². Rabotata na vakov koordiniran na~in doveduva do osloboduvawe na zna~itelna evropska dodadena vrednost vo visokoto obrazovanie, obrazovaniето za vozrasni i kontinuiranoto stru~no obrazovanie i obuka, kako i vo drugi oblasti od politikata, na pr. vrabotuvawe ili regionalen razvoj. Takvite reformi se klu~ni i za politikite za ekonomski porast i vrabotuvawe i za efikasnosta na EIB i investiraweto na Strukturnite fondovi, na pr. za op{toto postignuvawe na lisabonskite celi.

6.2. Investirawe vo inovirawe na kurikulumite, garancija za kvalitetot i priznavawe na kvalifikaciite vo kontekst na Evropskiot prostor na znaewe

Najosnovnata potreba za reformi vo obrazovaniето i obukata povrzana so pojavata na op{testvoto bazirano na znaewe se odnesuva na inovirawe na kurikulumite vo op{toto obrazovanie, stru~noto obrazovanie i obuka, visokoto obrazovanie i obrazovaniето na vozrasni - so drugi zborovi, niz celiot spektar na do`ivotnoto u~ewe. Takvoto inovirawe treba da go odrazuva prioritetot {to im se dava na osnovnite ve{tini; diverzifikacijata na pati{tata i metodite za u~ewe za da odgovaraat na razni vidovi u~enici; efektivnata upotreba na IKT vo nastavata i u~eweto; promocijatat na odr`liva vrabotlivost za ma`i i `eni; integracijata na evropska dimenzija vo site kursevi, vku~itelno i preku efektivnoto u~ewe na stranski jazici i mo`nosta za u~enici i obu~uvani da u~at vo druga zemja, kako

⁵² Detailed work programme on the objectives of education and training systems, op.cit. (voved)

i pogolemata fleksibilnost vo artikulacijata na kursevite i pogolema proodnost me|u patekite za obrazovanie/obuka. Takvoto mnogu-strano inovirawe na kurikulumite e vsu{nost jadrot na Programata za rabota na celite (vidi poglavje 5.1). Taa e i osnovno barawe na Bolowskiot proces za visoko obrazovanie i vo novo usvoenata rezolucija za podobra sorabotka vo stru~noto obrazovanie i obuka (Deklaracijata od Kopenhagen)⁵³; vo obata slu~ai, kontaktite me|u svetot na obrazovanie i rabota (profesionalni tela, rabotodava~i, istra`uva~ki oddeli, itn.) mo`at da pridonesat za oformuvawe podabri kurikulumi i davawe potstrek za pove}e privatni prilozhi za obrazovanie i obuka. Pra{aweto za inovirawe na kurikulumite gi opfa}a site zemji, no se pak toa e od osobena va`nost i itnost za neкои od zemjite aplikanti kade {to postoi rizik deka finansiraweto mo`e da se naso~i kon neproduktivni delovi na sistemite za obrazovanie i obuka ako reformite na kurikulumite i ponatamu se odlo`uvaat.

Obezbeduvaweto kvalitet e povrzano so reformite na kurikulumite. Ne se ispla}aat site investicii vo garantirawe na kvalitetot. Toa se slu~uva samo tamu kade prioritet im se dava na kurikularni reformi povrzani so potrebite na ekonomijata i op{testvoto, i kade {to se sfa}a potrebata mehanizmite za garancija na kvalitetot da imaat kredibilitet i von od dr`avnite granici. Do "kvalitet" vo evropska perspektiva ne se doa|a so zakonski ili vladin dekret. Toj postoi samo tamu kade {to drugite go sogleduvaat kako takov (korisnici, rabotodavci, drugi institucii, drugi zemji). Zatoa, prvot imperativ za sistemite za obezbeduvawe kvalitet na nacionalno nivo treba da bide gradewe nivna relevantnost i kredibilitet (na pr. preku vkluvawe na zainteresirani i na stranski subjekti vo telata za obezbeduvawe kvalitet) i na nivna kompatibilnost so toa {to se primenuva na drugi mesta vo Evropa. Ovie aspekti se fundamentalni za idniot razvoj na visokoto obrazovanie (kako {to e naglaseno vo Bolowskiot proces), no i na stru~noto obrazovanie i obuka (kako {to e podvle~eno vo dokumentite po forumot za kvalitet i vo Deklaracijata od Kopenhagen). Vo obata slu~ai, potrebno e zaedni~ko jadro na kriteriumi za kvalitet na evropsko nivo za da se obezbedi nivna transparentnost, komparabilnost i kompatibilnost. Rabotata kon ovaa cel ve}e e zapo~nata, no treba da bide zasilena i zabrzana.

Postignuvaweto pogolema efikasnost na investiciite vo obrazovanie vo evropskiot kontekst i ispolnuvaweto na povikot na evropskiot pazar na trud za zabrzuvawe na priznavaweto na kvalifikaciite i kompetenciite steknati kade i da e vo EU. Barcelonskiot Evropski sovet od mart 2002 go pozdravi Akcioniot plan na Komisijata za odstranuvawe na barierite vo evropskite pazari na trud do 2005, vkluvajki gi i onie pri~ineti od nepriznavaweto na formalnite kvalifikacii i neformalnoto u~ewe. I pokraj neкои zna~itelni merki vo politikata vo ovaa oblast (na pr. Direktivite za profesionalno priznavawe, Akcioniot plan na Komisijata za ve{tini i mobilnost ili Akcioniot plan za mobilnost usvoen od Evropskiot sovet vo Nica) i razni instrumenti koi bea вовedeni za da im se pomogne na ovie politiki (evropskiot curriculum vitae, EuroPass, ECTS krediti, NARIC, Diploma Supplement), napredokot a mnogu pobaven otkolku {to se o~ekuva{e. Glomaznite i odolgovle~eni procesi na priznavawe koi se sproveduvaat vo mnogu zemji ili vo mnogu institucii i ponatamu pretstavuvaat najgolema pre~ka za otvoren i efektiven evropski pazar na trud i za s#-evropski perspektivi za vrabotuvawe na nositelite na

⁵³ Rezolucija na Sovetot za promocija na podobrena sorabotka vo stru~noto obrazovanie i obuka (VET), Dokument 14343-2002 i "Copenhagen Declaration" na evropskite ministri odgovorni za VET i Evropskata komisija od 30 noemvri 2002.

kvalifikacij⁵⁴. Ne more da postoi Evropski prostor na znaewe i Evropski pazar na trud bez transparenten, prijateljski nastroen kon korisnikot i predvidliv sistem za priznavawe na diplomi i kvalifikaciji preku vnatre{nite granici vo sega{nava i pro{irenata EU.

Obezbeduvaweto efikasnost na investiciite vo obrazovanie i obuka - i ostvaruvaweto napredok kon lisabonskata strate{ka cel - bara odlu~ni re{enija vo gornive oblasti, bazirani vrz jasni prioritete. Istovremeno koga se zabrzuva integracijata na pazarite na trud i ekonomiiite, ne more i ne smee da se dozvoli obrazovaniето i obukata da zaostanat. Istotaka, me|u evropskite studenti i obu~uvanite raste svesta za potrebatata i pravoto da se steknuvaat kvalifikaciji koi more at efektivno da se praktikuvaaat niz celata EU. Instituciite i nacionalnite tela za akreditacija s# po~esto }e treba da iznao|aat pati{ta za obezbeduvawe na vakvi kvalifikaciji, a tie koi nema toa da go napravat }e rizikuvaat da gi kaznat svoje gra|ani so toa {to }e im gi ograni~at mo`nostite vo evropskata ekonomija i op{testvo bazirani na znaewe.

6.3. Porast na vrednosta na evropskoto obrazovanie vo svetot

Za Evropa da stane svetski reper so kvalitetot i relevantnosta na svoje obrazovni programi i institucii potrebni se posebni aktivnosti i investicii. Toa e mnogu ambiciozna cel za sega{nava EU, a u{te pove}e za pro{irenata Unija. Inicijativi kako {to e Erasmus-World i вовeduvaweto na op{ta viza za ne-EU studenti i obu~uvani, vo kombinacija so sli~ni akcii vo oblasta na istra`uvaweto, more at da ja pobrat slikata za Evropa vo celiot svet kako destinacija za studenti, nau~nici i istra`uva~i. Me|utoa, trajniot uspeh vo ova oblast }e zavisi od inoviraweto na kurikulumite, vospstavuvaweto na razbirliva, koherentna kvalifikaciska ramka i promoviraweto na evropskite institucii i diplomi niz celiot svet⁵⁵. Se razbira, evropskite diplomi ne }e more po{iroko da bidat priznati niz svetot, a svetot ne }e more Evropa da ja gleda kako reper, s# dodeka samite Evropjani vzaemno ne si gi priznaat sopstvenite diplomi.

7. ZAKLU^OK: ITNA POTREBA OD ODLU^NA AKCIJA

Politi~kite celi postaveni od pretsedateli na dr`avi i vladi poka`uvaat deka o~ekuvawata od obrazovaniето i obukata se izvonredno golemi. Tie se potpolno opravdani so ogled na mnogu va`nata uloga na obrazovaniето i obukata vo postignuvaweto na lisabonskata strate{ka cel, kako {to jasno potvrdi i Evropskiot sovet.

Lisabonskite globalni celi dogovoreni za obrazovaniето i obukata, kako i operativnite celi koi proizleguvaat od niv stanuvaaat s# pozna~ajni. Niv gi postavija zemjite ~lenki za sebe. Namerata na Kominiketo ne e da se uka`e {to treba da se napravi vo sekoja od zemjite, a pra{awata {to se vo nego postaveni sigurno ne se podednakvo va`ni vo site zemji. Osnovnata odgovornost za dogovorenite celi le`i na obrazovnite vlasti vo sega{nive i vo idnite zemji ~lenki. Jasno e deka ako regionite i zemjite ne investiraat pove}e i poefikasno vo sopstveniот narod, }e bidat svedoci na zaostanuvaweto na

⁵⁴ Commission Action Plan on Skills and Mobility, op.ci., to~ki 10, 15, 19 i 20

⁵⁵ The globalisation of Education and Training Recommendations for a Coherent Response of the EU, izve{taj od Academic Cooperation Association (ACA) za Evropskata komisija, DG EAC, septemvri 2000.

sopstvenata ekonomska i socijalna performansa - i ona na Evropa kako celost. Poradi sevo ova, Komisijata ja naglasuva va`nosta od striktno pridru`uvawe kon dogovorenite celi i sledewe na investiciona politika kade dovolno fondovi se naso~eni kon onie oblasti vo koi najmnogu }e pridonesat za postignuvawe na celite postaveni na nacionalno i evropsko nivo.

Postignuvaweto na ovie celi }e bide pote{k otkolku }to se misle{e vo po~etokot, poradi zgolemenite evropski ambicii, posilnata konkurencija do koja dojde po zgolemenite investicii vo sistemite za znaewe vo neкои drugi regioni vo svetot i predizvicate povrzani so demografijata i pro{iruvaweto. So ogled na ovie predizvici i sega{nive signali za baven po~etok na akcijata, Komisijata se pla{i deka celta za pove}e i podobri investicii vo obrazovaniето i obukata mo`ebi nema da bide ostvarena do 2010; imajki go predvid pridonesot na obrazovaniето i obukata za drugite oblasti na politikata, ova mo`e seriozno da ja raznebiti sevkupnata cel na EU postavena vo Lisabon.

Za da se izbegne ova, Komisijata gi povikuvava zemjite ~lenki i zemjite aplikanti, vo zavisnost od nivnata specifi~na situacija:

- Da gi preispitaat javnite investicii - voop{to i za va`nite sektori od sistemite za obrazovanie i obuka - namenski zgolemuvajki gi kade }to e potrebno, so mo`no prenaso~uvawe na postoe~kite investicii vo razvoj na ~ove~ki resursi niz celiot `ivoten ciklus. Ova }e bide neophodno vo pro{irenata EU za da se obezbedi kvalitet, ramnopravnost, socijalna kohezija i regionalna ramnote`a (vo raste`ot i vraboteweto) kako }to baraat lisabonskite zaklu~oci, Programata za rabota na celite (i do`ivotnoto u~ewe), Evropskite strategii za vrabotuvawe i socijalna inkluzija i "Evropskiот socijalen model".
- Da sprovedat politikite i merkite za potstrek na pogolemi privatni investicii vo obrazovaniето i obukata kako dopolnuvawe, a ne kako zamena, na potrebnata javna potro{uva~ka. Tuka e potrebna koordinacija so sli~ni napori vo istra`uvaweto i razvojot, so ogled na dvojnata barselonska cel za zgolemuvawe na vkupnata potro{uva~ka za istra`uvawe i razvoj i za osiguruvawe 2/3 od fondovite da doalaat od biznisot. Za da se postigne ova potreben e partnerski pristap i akcija od strana na site relevantni akteri: poedinci, pretprijatija, socijalni partneri i javni vlasti. Dr`avata ima odgovornost da izbegnuva situacii na nedovolno finansirawe koi bi mo`ele da gi raznebitat ne samo kvalitetot i privle~nosta na sopstvenite sistemi za obrazovanie i obuka, tuku i ispolnuvaweto na vnatre{nite celi na EU i nejzinata me|unarodna konkurentnost.
- Da go naso~at investiraweto kon dolgoro~na efikasnost na sistemite, odnosno da se fokusira finansiraweto na oblasti kade postoji golema verojatnost da se dobie podobar kvalitet, relevantnost, efikasnost i mo`nosti za pristap. Ova bara preispituvawe na alokacijata i menaxmentot na sega{noto tro{ewe. Potrebno e da se identifikuvaa sega{nite pojavi na neefikasnost vo tro{eweto i da se presmeta nivnata cena. Postavuvaweto na nacionalni i evropski nivoa na postigawe pretstavuva nezamenljivo sredstvo za sekoja zemja da gi osoznae sopstvenite dostignuvawa vo sporedba so tie od drugi zemji i e neophodno za merewe na napredokot kon sevkupnata lisabonska cel i dogovorenite detalni celi za evropski sistemi za obrazovanie i obuka.

- Da sozadadati uslovi za maksimalna efikasnost na investiciite, preku sproveduvawe inovirawe na kurikulumite, ovezbeduvawe kvalitet i priznavawe na kvalifikaciite kakvi {to bara noviot evropski kontekst vo poletu na obrazovanie i obuka kako i vrabotuvawe. Reformi i investicii koi se dizajnirani i implementirani vo ~isto nacionalen kontekst, ne vodej}i smetka za po{irokite evropski pra{awa, nema da go postignat svojot potpoln potencijal. Instituciite i sistemite koi ne sfatile deka na u~enicite im se potrebni i deka tie baraat kvalifikacii koi mo`at da se koristat niz cela Evropa }e gi osakatat svoite gra}ani i }e ja namalat efikasnosta na sopstvenite investicii.

Kako {to mo`e da se vidi vo ovoj dokument, neophodno }e bide "najefikasno iskoristuvawe na resursite" (cel 1.5) za da se ovozmo`i obrazovaniето i obukata da gi ostvarat svoite celi i da ja odigraat svojata uloga vo Evropskite strategii za vrabotuvawe i socijalna inkluzija, kako i vo postignuvaweto na sevkupnata lisabonska cel. Komisijata so netrpenie o~ekuva otpo~nuvawe na razgovor za ovie pra{awa so zemjite ~lenki i zemjite aplikanti i gi povikuva da tie da si gi razgledaat svoite politiki za investirawe i promeni vo obrazovaniето i obukata kako jadrovi determinanti na nivnata idnina vo pro{irenata EU i na idninata na Evropa vo svetot.

ANEKS

- Tabela 1: Javna potro{uva~ka za obrazovanie i obuka**
- Tabela 2: Privatna potro{uva~ka za obrazovanie i obuka**
- Tabela 3: Vкупna potro{uva~ka po u~enik/student spored nivoto na obrazovanie, 1999**
- Tabela 4: Potro{uva~ka za terciarnoto obrazovanie od javni i privatni izvori vo % od BDP**
- Tabela 5: Do`ivotno u~ewe - U~estvo na vozrasni vo obrazovanie i obuka**
- Tabela 6: Promena vo brojot na mladi lu}e vo Evropskata Unija**
- Tabela 7: Promena na brojot na u~enici i studenti vo Evropskata Unija**